

Sapnas apie dingusią Jeruzalę

Aš Jį, rodosi, sapnuodavau dar lopšyje – daug anksčiau negu pirmą kartą išvydau savo akimis; daug anksčiau negu keturiasdešimt penktaisiais, kai Jis priėmė mane į savo kraujuojantį suodiną glėbį; daug anksčiau negu Jame iškilo kapo kauburėlis, kurio moliu aplipo visi mano džiaugsmi ir kuris skaudžiu geltoniu amžinai nuspalvino visus mano sielvartus: juk po juo surado (ar surado?) atilsį mano mama, tebūnie palaimintas jos atminimas.

Per savo netrumpą gyvenimą lankiausi daugelyje miestų – Niujorke ir Paryžiuje, Toronte ir Ženevoje, Londone ir Turine, Prahoje ir Varšuvoje, bet nė vienas jų, didingų, nepakartojamų, išsvajotų, neatklydo į mano sapnus.

Sapnuodavau tik Jį, vienintelį miestą pasaulyje.

Sapnuodavau Jo gatves ir gatveles, siaurutėles, besidriekiančias kaip virvės, ant kurių amžiais buvo džiaustomi žydų skalbiniai – neišdžiūstantys nuo pralietų ašarų, numelsvinti neišsipildžiusių vilčių mėliu, drąsių ir pakilių kaip ryto debesys svajonių, liūtimi prapliumpančių į nesutvirtėjusias širdis kiemo berniukų ir mergaičių skambiais karališkais vardais – Judita ir Ruta, Saliamonas ir Dovydas.

Sapnuodavau čerpėmis dengtus Jo stogus, kuriais katės vaikštinėdavo kaip angelai, o angelai – kaip katės.

Sapnuodavau Jo gatvių grindinį, kur visi akmenys buvo panašūs į Mozei Dievo duotos lentos su šventais rašmenimis skeveldrą.

Sapnuodavau Jo sinagogas ir turgus – karštai, vos ne nirsulingai kuždama malda mano naktiniuose regėjimuose kaitaliodavosi ir

pindavosi su aistringais šūksmais: „Kugelis!.. Karšti balandėliai!.. Šviežia žuvis!“ Šūksmai skambėdavo rūsčiai ir jausmingai kaip psalmės, o prekiautojai buvo panašūs į senovės pranašus – vėjuje plaikstydavosi žili jų plaukai, akys degdavo ne šio pasaulio ugnimi; bulvių kugeliai kvepėdavo ne iki juodumo aprūkusia krosnimi kur nors Pylimo ar Naugarduko, Mėsinių ar Rūdinkų gatvėse, o aukuru, užkurtu Chermono ar Judėjos kalnų papėdėje.

Mano vaikystėje, kuri pati dabar atrodo kaip sapnas, sapnuoti Ji, nuostabų ir nepasiekiamą man miestą, akindavo be galo ilgesingi saviškių pasakojimai – senelės ir senelio, dėdžių ir tetulių, niekada ir niekur neišvažiavusių iš mūsų miestelio, bet žinančių viską pasaulyje ne mažiau kaip pats Viešpats Dievas, prasimanymai gausių mūsų kaimynų, šnekių ir linkusių į išmonę (išmonėmis mano gentainiai diena dienon siuvinėjo pilką gyvenimo drobę), alkanų klajūnų ir elgetų, užklystančių pas mus į Neries pakrantę, už naktigultą ir maistą dosniai atsilyginančių visokiausiomis pasakomis.

Jų neskubūs pasakojimai, ilgos, kartais ligi aušros užtrunkančios istorijos audrindavo vaizduotę kaip velykinė agada. Viešpatie, Viešpatie, koks svaigulingas buvo tas nuostabus, tas nepamirštamasis melas, ta stulbinanti, palaiminga teisybė neteisybė. Nuo jos sukdavosi galva, namai prisipildydavo gaudžiai laimingų atodūsių ir aikčiojimų, kuriuose susiliedavo gaudulys ir džiaugsmas, aistra ir slaptingi lūkesčiai.

– O! – sušunka, būdavo, tetulė Chava ir paslapčiomis nubraukia ašarą.

Ji, sena pana, taip pat Ji sapnuodavo. Galbūt dažniau už mane. Sapnuodavo kaip didžiulį plačioj lankoj pastatytą baldakimą, po kuriuo ji, visa balta baltutėlė, nuleipusi iš laimės, stovi šalia savo išrinktojo. Ten, tame nuostabiame mieste, net pačios neišvažiausios ištekdavo. Ten kas valandą ir kas dieną jaunikiai ir jaunosios keisdavosi aukso žiedais.

Vilnius mano tetulei Chavai ir buvo toks Visatoje pasimetęs aukso žiedelis.

– Ok! – kaip pirtyje džiugiai garsiuodavo išgirdęs tą vardą dėdė Leizeris.

Jis jam taip pat pasirodydavo per sapną. Dėdė Leizeris sapnuodavo, kad jį išrinko Didžiosios Sinagogos seniūnu, kad jis turi karoliukais siuvinėtą šlikę, nuo kurios galva prieblandoje švyti lyg žvaigždė danguje. Leizeris įsivaizdavo, kad jį palaidos šalia paties rabi Elijahu. Jau jeigu jam likimo buvo skirta šitiek metų prasikamuoti tokioje skylėje kaip mūsų miestelis, tai tegu bent po mirties iškasa duobę šalia Vilniaus Gaono, šventuolių šventuolio, išminčių išminčiaus.

– Taiip! – pasimėgaudamas sniaukrodavo kepėjas Rachmielis, gimęs Aname nuostabiame mieste, bet kūdikystėje atvežtas į pagonišką Lietuvą.

Jis kepdavo kitokias svajones negu Leizeris, jam visai nerūpėjo karoliukais siuvinėta šlikė, jis būtų sutikęs gulėti kapinėse su bet kuo, – kapinės – ne sutuoktinių lova, bet kiekvieną kartą, kai imdavo kas kalbėti apie Vilnių, jis įsivaizduodavo esąs cukrainės savininkas, cukrainės priešais Didžiąją Sinagogą, kur nuo ryto ligi vakaro buvo pardavinėjamos rojum kvepiančios bandelės su razinomis ir cinamonu. Pats Aukščiausiasis po rytinės maldos užeidavo pas jį paskanauti tų bandelių.

Nuo tų pasakų, mirgančių išmonėmis kaip neartas laukas prašmatniomis gėlėmis, nuo tų pasakojimų, keliančių tai liūdesį, tai virpulį, jausdavaisi lyg užsikrėtęs drugiu; iš tų atodūsių ir aikčiojimų, iš aiškių ir nelabai aiškių užuominų iškildavo tai, ko nebuvo nė vienoje miestelio pastogėje, ko negalėjai pamatyti pro jokią langą, nors ir auksiniais rėmais jis būtų. Besiklausant klostėsi Miestų Miesto vaizdas, žydų salos audringame neapykantos ir svetimumo vandenyne, žydų dievotumo ir didžio išmintingumo sostinės vaizdas. Iš tų pasakų it žerintis žiburiais laivas išplaukdavo Jis, mūsų sapnų miestas.

Tai buvo nepaprastas laivas – tuo pat metu plaukiantis vandeni, oru ir žeme. Kaip uostan jis atplaukdavo į kiekvienus namus, į kiekvieną pirkia. Jo triumai buvo pilni turtų ir brangenybių ir visada atdari visiems – imk, žerk į kišenes ir širdį, turčiau ir vargše, protingas ir kvaiša, laimingas ir nelaimingas!

Iki šiol atsiminimų gargždo užgultose mano ausyse pratisai ūkia jo sirena, kuri tikriausiai nenutils iki mirties valandos. Ji žadina gyvuosius ir mirusiuosius.

Nuo sapno iki tikrovės iš viso buvo šimtas trisdešimt kilometrų. Šiandien, tūkstantis devyni šimtai devyniasdešimt ketvirtaisiais, toks nuotolis – vieni niekai! Bet tada!..

Tada kelias nuo mūsų miestelio iki Vilniaus atrodė toks pat tolimas kaip iki Didžiųjų Grįžulo Ratų.

O tai, kas nepasiekama, visada žadina didesnę ilgesį ir meilę. Kaip sakydavo mano senelė: cukrus saldesnis mintyse negu burnoje, burnoje jis tirpsta, o mintyse – niekad.

Vilnius niekada netirpo mintyse tų, kuriuos iš senų senovės buvo įprasta vadinti litvakais.

Atsimenu, kaip batsiuovys Šimonas Dudakas, vartydamas savo mažytes lyg svirno spynos skylutė akis ir kilstelėdamas prie pliko glotnaus kiaušo gauruotus juodus antakius, šūkčiodavo:

– Viešpatie! Kokie ten batsiuviai! Jų ylas nusmailino pats Aukščiausiasis!

Atsimenu, kaip siuvėjas Šimšenas Bankvečeris, glostydamas savo šlėktiškus ūsus ir šlubikščiuodamas patrumpinta koja, atvirai girdavosi:

– Aš mokiausi siūti Vilniuje. Tokių siuvėjų kaip ten pasaulis nėra matęs. Jie kuprotus ištiesina.

Atsimenu, kaip mūsų miestelio pamišėlis Motkė, visada dėvintis baltais kaip įkapių drobulė drabužiais, sakydavo:

– Tai bent miestas! Tai bent miestas! Ten visi bepročiai. Visi! – Ir pats sau pritardavo caksėdamas liežuvium.

Mano senelė, dėl savo pamaldumo praminta Dievo Sužadėtinė, tiesiog kliedėjo Vilniumi, veržėsi ten iš paskutiniųjų, šnibždėdavo jo vardą kaip šnibždamas mylimojo vardas, ruošdavosi jei ne susitikimui, tai bent trumpam pasimatymui – užkops į Didžiosios Sinagogos antrą aukštą, suvapens maldą, ir Viešpats išklausys ją, atleis visas nuodėmes, užpūs kaip žvakę jos senatvę ir vėl įžiebs jaunystę.

Bet svajonei nebuvo lemta išsipildyti. Kaip nebuvo lemta išsipildyti svajonėms jos giminaičių ir gentainių, kuklių ir nelabai dalingų – žuvimis prekiaujančių turgaus bobų, pribuvėjų, batsiuvių ir siuvėjų, šikšnių ir stalių, krautuvininkų ir alavuotojų, Aukščiausiojo – o gal šėtono – valia užbaigusį žemišką gyvenimą.

Aš negaliu pasakyti jai, savo senelei, Dievo Sužadėtinei, teisybės apie Didžiąją Sinagogą. Aš negaliu pasakyti apie tai nė vienam iš daugiau kaip dviejų šimtų tūkstančių žydų, žuvusių Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais – nei kūdikiui, gyvam įmestam į duobę, nei seniui, kuris gal ugnyje, gal ugniai nusitaikius į jį kuždėjo dar vaikystėje išmokus žodžius: „Klausykis, Izraeli.“

Mirusieji, kaip ir gyvieji, netiki teisybe, nepaliekančia jiems vilties. Kaipgi šitaip – nėra Didžiosios Sinagogos? Kas sako, kad jos neliko nė ženklų? Ateis Mesijas, ir mes, mirusieji, pakilę iš kapų, pirmieji nuskubėsime ten melstis!..

Ji, mano senelė, dar gerokai iki negirdėtų skerdynių, iki pasibaisėtinos pjūties, nepalikusios Lietuvos miesteliuose nei želmens, nei vieno augalėlio, nei vienos šakelės ant Izraelio Medžio, neleido ir dulkelei nukristi ant jos svajonės, ant jos sapno, ant jos mylimo miesto. Jis žėrėjo jai visu savo žavinčiu spindesiu ir grožiu.

Prieš karą tik vienas mūsų miestelio žmogus susilaukė garbės apsilankyti Jame – vežikas Peisachas – „Cimesas“, tolimas mano senelio giminaitis.

Kai jis grįžo iš Vilniaus, senelė paklausė:

– Na, kaip? Ką tu pasakysi?

Ji laukė iš jo žodžių, kokių dar nebuvo girdėjusi, žodžių, nuo kurių nusikamavusioje, slėpiningais debesimis apniauktoje sieloje staiga plykstels vaivorykštė, bet Peisachas, žinodamas senutės būdą, trypčiojo, ilgai šnirpščiojo raudona kaip morka nosimi, strepečiaavo, lyg stovėdamas ne ant medinių grindų, o ant plausto.

– Miestas kaip miestas. Erzelynė, kamšatis, purvas... Kur pasiusi – žydai. O jau vežikų – kaip šunų neromytų.

– Ir viskas? – pasibaisėjo senelė.

– Viskas, – nuoširdžiai suniurnėjo vežikas.

– O Didžioji Sinagoga? O Gaono kapas?.. O... o... o... – visi žodžiai, kirbėję jos krūtinėje, staiga nublanko, pakriko, išnyko.

Senutė užsikosėjo, jos gerklėje įstrigo lyg nuostaba, lyg panieka Peisachui. Tas sumišo, ėmė mirkčioti savo nevienodo dydžio, kaip dvi nelygiavertės monetos, akimis ir taikiai burbtelėjo:

– Netiki?.. Nuvažiuok pati! Po Jom Kipur galim važiuoti kartu.

Bet senelė dar labiau ant jo užpyko.

– Nė už ką! – sušnypštė.

Su bet kuo važiuosianti – tik ne su juo. Nei po Jom Kipur, nei per Hanuką, niekada. Ji verčiau pėsčia eisianti, viena, be bendravelionių, negu sėsianti į jo nudyžtą vežimą, dvokiantį šlapimu ir žaliamine oda. Su bet kuo, tik ne su juo, storžieviu, édrūnu ir girtuokliu, kuris be smuklės, arklių ir purvino kelio nieko pasaulyje nemato. Nieko!..

Ačiū jai už pyktį ir įsižeidimą – ji apsaugojo mano sapnus nesuniokotus, neleido užgriozdoti mūsų ramia sietuva plaukiančio laivo triumfą su turtais ir brangenybėmis. Jos dėka iki lemtingosios birželio dvidešimt antrosios mano vaikystė dar skendėjo šviesoje, sklindančioje iš Didžiosios Sinagogos langų, – šventumo ir tikėjimo šviesoje; jos dėka mano vaikystė tebedvelkė ne vežikiška teisybe, šiurkščia ir smirdančia arklio šlapimu arba ža-

liamine oda, o malonia pramano kvaptimi, kuri kilnino sielą ir skraidino ją į kitas, neaprėpiamas ir nuostabias šalis; jos dėka aš turėjau nematomą, bet patikiną talismaną, saugantį mane nuo blogio ir nevilties.

Karas neišskyrė manęs su mano sapnų miestu.

Tiesa, aš vis rečiau ir rečiau sapnuodavau Jį, bet gyvenimas nuolat suvedavo mane su žmonėmis iš ten.

Prekinio traukinio vagonė pakeliui į nežinomą, nieko gero nežadantį Kazachstaną aš išgirdau:

– Aš iš Vilniaus, iš Lietuvos Jeruzalės.

Nebeatsimenu, kaip atrodė mano kaimynas ant šiurkščių gultų, iš kurių į mano sulysusį kūną smigo rakštys, geldamos kaip žabalės, bet jo balsą, graudžiai prislopintą, gergždžiantį, įsiminiau visam laikui.

Aš nežinau, kas buvo tas žmogus – gal kepėjas, laikęs krautuvelę priešais Didžiąją Sinagogą, gal siuvėjas, ištiesinantis kuprotus, gal raidžių rinkėjas spaustuvėje, kur prastame popieriuje buvo spausdinamos žydų knygelės, gal Toros perrašinėtojas, per savo ilgą gyvenimą nepadaręs nė vienos klaidos.

Jį išnešė iš tvankaus, prakaito ir širdgėlos prisigėrusio vagono stotelėje netoli Sverdlovsko ir paguldė ant svetimos, šaltos žemės, o ankstyva Rusijos pūga užpustė jį sniego tumulais, apgaubstė įkapių skraiste.

Trinksint negailistingiems ratams, vežantiems mus į nežinią, aš skiemenuodamas kartočiau:

– Lie-tu-vos Je-ru-za-lė! Lie-tu-vos Je-ru-za-lė!

Kas tai buvo – kliedesys ar užkeikimas? Gal vis dėlto užkeikimas. Aš užkeikiau savo baimę, savo bejėgiškumą, užkeikiau Rusijos pūgą, Rusijos platybes, priešpriešinius traukinius, be perstojo lekiančius į karą ir tvoskiančius į mūsų sąstatą karštais garvežio garais, kareiviškų dainų trenksmu ir ledine neviltimi.

Sugrįždamas į tas dienas pamanau, kad mano bendrakeleivio